

Болтанюк Петро,
магістр історії,
завідувач сектору «Музей старожитностей»
Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника

Виноградська Лариса,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця
Інституту археології НАН України

Ніколаєва Анна,
магістриня археології,
молодша наукова співробітниця
Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника

ГОСПОДАРСЬКІ ЯМИ ЧОРНОЛІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ З ТЕРИТОРІЇ ЗАМКУ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО (ЗА ДОСЛІДЖЕННЯМИ 2019 РОКУ)

У статті подається огляд господарських ям чорноліської культури виявлених під час археологічних досліджень 2019 року двору Старого замку. Здійснюється опис археологічного матеріалу виявленого в межах ям.

Ключові слова: чорноліська культура, господарська яма, черпак, горщик, миска.

2019 року на території двору Старого замку Кам'янця-Подільського проводились археологічні дослідження під керівництвом Л. І. Виноградської. Дослідження проводились в східній частині двору навпроти башти Ковпак. Розмір розкопу становив 9,0×16,0 м. При проведенні розкопок в межах досліджуваної ділянки було виявлено археологічний матеріал та об'єкти різних історичних епох. Окрему групу обстежених археологічних об'єктів становили господарські ями чорноліської культури. На території розкопу їх було виявлено та досліджено в кількості 15-ти штук (рис. 1). Нижче подаємо характеристику господарських ям.

Господарська яма № 1 виявлена у квадраті В-1 на глибині 0,2 м від денної поверхні. Яма округла в плані, у розрізі грушовидна з незначним підбоям до 18 см по вертикалі. У верхній частині діаметр ями становить 1,1-1,2 м, висота ями – 0,5-0,54 м (рис. 2). Заповнення ями являло собою ґрунт темно-сірого кольору з вкрапленнями вуглинок та обмазки

У заповненні ями на глибині 0,42 м виявлено фрагмент стінки черпака (№ 716) зовнішня поверхня якого коричнева з темними плямами, а з середини – темного кольору. Як з середини так і з зовні поверхня черпака лискована. Шийка стінки має вигин, а чашка сферичної форми, в місці примикання шийки до чашки утворюється ребро (рис. 4,10)

Також було виявлено на глибині 0,25 м фрагмент стінки посудини бурого кольору (№ 138). Фрагмент оздоблено наліпним карбованим пружком з округлими пальцевими заглибинами (рис. 4,5). Подібний орнамент трапляється на передскіфському поселенні у с. Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 45, 86) та Теремці (Могилов, 2011, с. 25).

На цій же глибині виявлено фрагмент вінчика миски (№ 139) темного кольору, вінчик округлий загнутий до середини, тулуб сферичної форми, діаметр миски становив 47,0 см (рис. 4,6). Аналогії знаходимо на поселенні передскіфської доби с. Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 167).

Господарська яма № 2 виявлена на північ від ями № 1 у квадраті В-1 на глибині 0,25 м від денної поверхні. Яма мала округлу в плані форму діаметром 1,1 м, у розрізі овалоподібної форми з підбоям діаметром 1,3 м. Дно ями мало незначний ухил. Глибина ями 0,65-0,7 м від денної поверхні (рис. 2).

При розчистці ями на глибині 0,5 м було виявлено голку бронзову (№ 8) довжиною 8,0 см, а товщиною – 0,3 см (рис. 4,9).

Окрім того знайдено уламок черпака (№ 652) темно-рудого кольору, тонкостінний. Черпак має S-овидний профіль, зовнішня поверхня залощена, вінчик конічної форми, денце має сферичну форму, в районі вінчика та по ребру простежуються сліди кріплення ручки. Діаметр черпак становить 10,0 см (рис. 4,7).

На глибині 0,4-0,6 м виявлено уламок накривки (№ 681) плаский у виді глиняного диску, товстостінний, світло-рудого кольору. Діаметр накривки становив 30,0 см (рис. 4,1). З передскіфських комплексів Середнього Дністра подібні вироби згадуються в Дністровці-Луці (Смірнова Г., 1985, с.) та с. Теремці (Могилов, 2011, с. 29).

На глибині 0,25-0,75 м від денної поверхні виявлено фрагмент посудини (№ 686) товстостінної, темно-сірого кольору, зовнішня стінка оздоблена геометричним прокресленим орнаментом у виді заштрихованих трикутників. Подібний орнамент посудин зустрічається на замку під час досліджень 2007 р. (Ботанюк, 2011, с. 450-451) та на поселенні с. Дністровка-Лука (Смірнова, 1985, с. 20).

Фрагмент вінчика миски (№ 689) було знайдено на глибині 0,4-0,6 м від денної поверхні. Вінчик округлий ледь відігнутий до середини, тулуб конічної форми. По верху вінця нанесено декор у виді косих овальних тиснень. Діаметр миски складав 34,0 см. Зовнішня поверхня лощена світло-коричневого та темного кольору. Внутрішня поверхня миски чорнолощена (рис. 4,8). Подібну миску знайдено на передскіфському поселенні Дністровка-Лука (Смірнова, 1984, с. 50, рис. 7,10)

На глибині 0,25-1,0 м відшукано фрагмент вінчика горщика (№ 694) світло-рудого кольору. Вінчик плаский з незначними виступами, має довгу шийку та банкоподібний тулуб. По шийці вінчика нанесено декор у виді конічного валика розчленованого вертикальними насічками. Діаметр горщика складав 28,0 см (рис. 4,4). Подібний посуд зустрічається серед керамічного комплексу передскіфського поселення Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 136).

Господарська яма № 3 знайдена на глибині 0,2 м від денної поверхні у квадраті Г-1. Яма мала лінзоподібну форму. Її діаметр становив 1,2 м, а глибина – 0,3 м (рис. 2).

Серед матеріалу виявленого в ямі є частина миски (№ 688) напівсферичної форми вінець конічний загнутий до середини, по краю оздоблена двома подовгастими косими наліпами, товстостінна, зовнішній бік миски світло-коричневого кольору, а з середини – темного. Діаметр миски становить 24,0 см (рис. 5,1). Аналогічної форми миску виявлено на передскіфському поселенні Теремці (Могилов, рис. 8, 10) та Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 159).

Також знайдено уламок стінки горщика (№ 692) рудого кольору, з зовнішнього боку оздоблений горизонтальним наліпним пружком конічної форми з пальцевими заглибинами (рис. 5,4). Аналоги такого орнаменту уже траплялися на території замку (Болтанюк, 2011, с. 449)

Денце горщика (№ 699) рудого кольору, товстостінне, внутрішня поверхня лощена, денце не має утора й плавно переходить у тулуб, внутрішня частина має округлість. Діаметр денця складає 14,0 см (рис. 5,10).

Фрагмент вінчика горщика (№ 700) рудого кольору, товстостінний, край вінця округлий, ледь відігнутий на зовні, верхня частина вінчика оздоблена наскрізними проколами. Діаметр вінчика складає 24,0 см (рис. 5,6).

Уламок нижньої частини кухля (№ 702), світло-коричневого кольору, тонкостінний, грушовидної форми (рис. 5,7).

Також у ямі виявлено прясло (№ 707). Прясло поєднує світло-рудий з сірим кольором, нижня частина конічної форми у верхній переходить у циліндричну, по середині має циліндричний наскрізний отвір. Діаметр верхньої частини прясла становить 2,0 см, а нижньої – 4,0 см. Висота прясла – 2,2 см (рис. 5,12).

Господарська яма № 4 виявлена у квадраті Г, Д-1 на глибині 0,2 м від денної поверхні. Яма була овальної форми в плані розміром по окружності 1,2-1,38 м. В розрізі дзвоноподібна з підб'єм до 0,2 м по вертикалі. Внутрішній діаметр ями становив 1,6 м, а висота ями складала 0,6 м. Дно ями опукле з пониженням до середини. При розчистці внутрішнього заповнення ями було виявлено залишки кам'яного мощення та скупчення глиняної обмазки (рис. 2). Археологічний матеріал виявлений у ямі представлено такими знахідками.

Фрагмент стінки тулуба посудини (№ 5) темно-коричневого кольору, поверхня лощена, параметри уламку становлять 9,0x5,5x1,0 см (рис. 7,3).

Іграшка-брязкальце (№ 30) має макоподібної форми верхню частину з циліндричної форми продовженням у формі стебла. Розмір іграшки становить 4,5x3,0 см (рис. 6,8)

Кістяна проколка (№ 140) конічної форми з обламаним кінцем. Є сліди шліфування. Довжина шпильки становить 11,0 см, а її товщина коливається від 0,3 см до 0,5 см.

Уламок горщика (№ 240) темного кольору ззовні та з середини – рудого, має округле вінце, по зовнішньому краю має декор у формі косих заглибин, під вінцем нанесено ряд проколів, нижче них виділяється декор у виді округлого валика з косими овалоподібної форми виступами що розділяються заглибинами. Шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми. Діаметр вінця горщика становить 34,0 см (рис. 7,2).

Фрагмент стінки горщика (№ 317) темно-рудого кольору, з зовнішнього боку оздоблена конічної форми валиком з нігтьовими вдавленнями (рис. 6,1).

СЕКЦІЯ 1

Фрагмент вінчика горщика (№ 321) темно-рудого кольору, верх вінця горизонтально зрізаний з овальними потовщеннями по краям, шийка горщика ззовні декорована розчленованим валиком конічної форми, тулуб банкоподібної форми, діаметр горщика становив 18,0 см (рис. 6,2).

Фрагмент вінчика горщика (№ 322) темно-рудого кольору, поверхня лощена, вінце конічної форми, відігнуте на зовні, шийка коротка з вигином, тулуб грушовидної форми, діаметр горщика складає 14,0 см (рис. 6,3).

Фрагмент вінчика горщика (№ 323) темно-коричневого кольору, під вінцем оздоблено проколами та перлинами, шийка коротка, тулуб грушовидної форми, діаметр горщика – 14,0 см (рис. 6,11).

Денце горщика (№ 324) темно-коричневого кольору, товстостінне, утор денця має округлий виступ, діаметр денця – 10,0 см (рис. 7,6).

Фрагмент денця горщика (№ 669) рудого кольору, товстостінний, утор денця створює єдине ціле з туловом циліндричної форми, діаметр денця – 10,0 см (рис. 7,5).

Фрагмент вінчика горщика (№ 673) рудого кольору, вінце округле, з зовні декороване наліпним розчленованим валиком з нігтьовими заглибленнями, шийка коротка, тулуб банкоподібної форми, діаметр горщика 12,0 см (рис. 6,4).

Фрагмент вінчика горщика (№ 674) світло-рудого кольору з темними плямами, тонкостінний, поверхня лощена, вінце округлий відігнутий на зовні, шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми, діаметр горщика 18,0 см (рис. 7,4).

Фрагмент вінчика горщика (№ 675) рудого кольору, товстостінний, вінце горизонтально зрізане по середині має поздовжню заглибину, шийка довга, тулуб банкоподібної форми, ззовні по шийці оздоблений валиком конічної форми розчленований нігтьовими вдавленнями, діаметр 24,0 см (рис. 6,10).

Фрагмент вінчика горщика (№ 676) темно-сірого кольору, вінце горизонтально зрізаний, по верху оздоблений наскрізними проколами, тулуб банкоподібної форми, поверхня лощена, діаметр горщика 18,0 см (рис. 6,5).

Фрагмент вінчика горщика (№ 677) світло-рудого кольору, товстостінний, вінце округлий, ледь відігнутий на зовні, під вінцем декорування у виді конусного масивного виступу з нігтьовими заглибинами по боках, тулуб банкоподібної форми, поверхня лощена, діаметр горщика 20,0 см (рис. 6,7).

Уламок миски (№ 678) зовнішня поверхня якого сірого кольору, а з середини – темного, миска має S-видний профіль, тулуб сферичний, вінце округле, поверхня лощена, діаметр миски 34,0 см (рис. 7,1).

Фрагмент стінки горщика (№ 682) товстостінний, сірого кольору, ззовні декорований валиком круглої форми, розчленований пальцевими заглибинами (рис. 6,9).

Уламок прясла (№ 718) сірого кольору, дископодібної форми по середині має циліндричний отвір з розширенням по краям, діаметр прясла 6,0 см, а його висота – 1,5 см (рис. 6,6).

Господарська яма № 5 знайдена у квадраті Г-1 на глибині 0,3 м від денної поверхні. Яма у плані овальна з розміром по окружності 1,0-1,3 м. У розрізі вона має дзвоноподібну форму з підбоям, дно ями горизонтальне. Максимальний внутрішній діаметр 1,2-1,4 м, а глибина ями – 0,7 м (рис. 2).

У квадраті Є, Ж-1 на глибині 0,35 м від денної поверхні наштовхнулись на залишки **господарської ями № 6**. Більша частина ями була знесена траншеєю під водогін. Яма округла в плані, з збереженої частини бачимо, що її діаметр становив 1,1 м. В розрізі яма дзвоноподібної форми. Глибина ями становила 0,7 м (рис. 2).

В квадраті Є, Ж-2 на глибині 0,2 м від денної поверхні виявлено **господарську яму № 8**. Яма лінзоподібної форми діаметром 1,24 м, її глибина – 0,2 м (рис. 2). Частина ями знищена траншеєю прокладеною під трубу водогону. При розчистці внутрішнього заповнення ями виявлено кілька уламків керамічного посуду.

Серед них фрагмент стінки горщика (№ 667) сіро-коричневого кольору, товстостінний, зовнішня поверхня декорована розчленованим валиком з пальцевими заціпами (рис. 8,3).

Уламок миски (№ 684) зовнішня поверхня якого темно-сірого кольору, а внутрішня – темного, вінце косо зрізане, овальної форми, ледь загнуте до середини, тулуб сферичний, верх вінця оздоблений поперечними лініями зубчастого штампу, зовнішня поверхня миски оздоблена косим наліпним валиком, діаметр миски 28,0 см (рис. 8,6). Такий тип мисок Л. Крушельницька відносить до першої групи мисок виявлених на перед скіфському поселенні Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 167).

Уламок миски (№ 685) темного кольору, тулуб сферичний, вінчик косо зрізаний, підпрямокутної форми, по верху докорований поперечними лініями зубчастого штампу, зовнішня поверхня оздоблена по вінчику горизонтальною лінією зубчастого штампу, а нижче декорована прокресленим геометричним орнаментом у виді заштрихованих трикутників, діаметр миски становить 28,0 см (рис. 8,2).

Уламок миски (№ 690) темно-сірого кольору, вінце конічний, потовщений, прямий, тулуб конічної форми, діаметр миски 24,0 см (рис. 8,1). Такий тип мисок Л. Крушельницька відносить до третьої групи мисок виявлених на передскіфському поселенні Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 167).

Фрагмент ручки черпака (№ 693), коричневого кольору, широка з вигином (рис. 8,5).

Фрагмент вінчика горщика (№ 695) ззовні темного кольору, а з середини – темно-коричневого, вінце косо зрізане, декороване з зовнішнього боку валиком у виді хвилястої лінії та проколами, діаметр горщика 18,0 см (рис. 8,4).

Господарська яма № 11 виявлена у квадраті Д – 2,3 на глибині 0,3 м від денної поверхні. Яма вибита у скельній породі, дзвоноподібна. Збереглась нижня її частина. Верхня частина ями поруйнована поховальною камерою та мурованим кам'яним стовпом. Діаметр ями становить 1,4 м, а її глибина складає 0,45 м. Археологічний матеріал представлений кількома фрагментами посуду та уламком прясла.

Денце посудини (№ 645) світло-рудого кольору, товстостінне, утор денця має незначний вигин, діаметр денця становить 8,0 см (рис. 9,1).

Фрагмент стінки горщика (№ 646) світло-рудого кольору, товстостінний, декорований ззовні валиком конічної форми, розчленований вертикальними заглибинами (рис. 9,6).

Фрагмент вінчика горщика світло-рудого кольору, товстостінний, вінце округле, ледь відігнуте на зовні, по краю декороване напівкруглими вдавленнями, нижче яких орнаментування наскрізними проколами, шийка коротка, тулуб грушовидної форми, діаметр горщика 18,0 см (рис. 9,2).

Уламок прясла (№ 648) ромбічної форми, світло-рудого кольору, по середині циліндричний отвір, одна із сторін декорована лінією крапкових вдавлень (рис. 9,10). Розміри прясла: діаметр – 4,0 см, висота – 3,5 см.

У квадраті Д-3 при проведенні розкопок було відкрито господарську яму № 12. Верхня частина ями як і попередньої була поруйнована кам'яним мурованим стовпом та поховальною камерою. Яма дзвоноподібної форми. Діаметр ями становив 1,1 м, а її глибина – 0,68 м від денної поверхні. Глибина збереженої частини ями вибитої в скелі складала 0,5 м. Заповнення ями становив ґрунт темного кольору з вкрапленнями вуглинок та печини (рис. 3).

Фрагмент стінки горщика (№ 178) сірого кольору, товстостінна, шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми, на переході між шийкою та тулубом утворюється перехід у виді округлого ребра, на рівні ребра посудина оздоблена двома виступами циліндричної форми (рис. 10,11).

Уламок миски (№ 179) сіро-коричневого кольору, вінець округлий, ледь загнутий до середини, тулуб конічної форми, діаметр миски становив 30,0 см (рис. 10,1).

Фрагмент стінки горщика (№ 180) з середини рудого кольору, а з зовнішнього боку – темного, поверхня лощена, декорований валиком конічної форми з нігтьовими вдавленнями (рис. 10,2).

Фрагмент вінчика горщика (№ 181) сірого кольору, вінце округле відігнуте на зовні, шийка коротка, тулуб банкоподібної форми, діаметр горщика становив 22,0 см (рис. 10,6).

Уламок миски (№ 552) товстостінний, вінце потовщене горизонтально зрізане, тулуб конічної форми, діаметр миски становив 28,0 см (рис. 10,5). Такий тип мисок Л. Крушельницька відносить до першої групи мисок виявлених на передскіфському поселенні Непоротів (Крушельницька, 1998, с. 167).

Денце посудини (миски-?, № 654) світло-рудого кольору, товстостінне, утор плавно переходить в тулуб (рис. 10,3).

Уламок жаровні (№ 664) темно-рудого кольору, товстостінний, представляє собою стінку посудини у виді усіченого конусу, діаметр жаровні становив 40,0 см (рис. 10,4).

Уламок жаровні (№ 664) темно-рудого кольору, товстостінний, як і в попередньому випадку представляє собою стінку посудини у виді усіченого конусу, діаметр жаровні становив 40,0 см (рис. 10,7).

У квадраті Г-3 при дослідженні території виявлено господарську яму № 13. У верхній частині яма поруйнована поховальною камерою та кам'яною стіною. Яма дзвоноподібна. Збереглась нижня частина яка врізана у материкову породу. Діаметр ями становить 1,18-1,2 м, а її глибина складала 0,7 м від денної поверхні. Глибина збереженої частини ями становить 0,35 м. Заповнення ями становив ґрунт темного кольору з вкрапленнями вуглинок та печини (рис. 3). Виявлений матеріал являє собою уламки керамічного посуду.

Денце горщика (№ 182) сірого кольору, товстостінне, утор плавно переходить в тулуб (рис. 9,3).

Уламок черпака (№ 413) сіро-коричневого кольору, поверхня лощена, профіль S-видної форми, є сліди від широкої ручки, шийка довга з вигином, чашечка сферичної форми, ззовні оздоблений вертикальними та горизонтальними лініями зубчастого штампового орнаменту (рис. 9,7).

Уламок миски (№ 451) світло-сірого кольору, поверхня лощена, вінець округлий, леді загнутий до середини, тулуб сферичної форми, діаметр миски становив 28,0 см (рис. 9,4).

Фрагмент вінчика горщика (№ 452) світло-сірого кольору, товстостінний, вінець прямий, підпрямокутний, шийка коротка, тулуб банкоподібної форми, діаметр горщика – 16,0 см (рис. 9,8).

Фрагмент вінчика горщика (№ 487) світло-рудого кольору, товстостінний, вінець округлий, ледь відігнутий на зовні, по краю вінця декор у виді заглибин округлої форми, діаметр горщика – 28,0 см (рис. 9,9).

СЕКЦІЯ 1

Фрагмент ручки посудини (№ 715) коричневого кольору, поверхня лощена, форма широка та пласка, ширина – 1,8 см, а товщина – 0,5 см (рис. 9,5).

У квадраті Б-4 під шаром будівельного сміття XVII-XVIII ст., на глибині 0,8 м від денної поверхні, виявлено залишки господарської ями № 14. Від ями збереглася її нижня частина, що має лінзоподібну форму. Заповнення ями становить ґрунт темного кольору з вкрапленнями вуглинок та дрібної печини. В заповнені виявлено кілька уламків керамічного посуду. Діаметр ями становить 1,4 м, а глибина збереженої частини ями складає 0,32 м (рис. 3).

Фрагмент стінки горщика (№ 172) рудого кольору, товстостінний, поверхня лощена. ззовні декорований розчленованим валиком з пальцевими вдавленнями (рис. 11,5).

Фрагмент стінки горщика (№ 173) зовнішня поверхня якого сірого кольору, а внутрішня – рудого, поверхня лощена, ззовні оздоблений розчленованим валиком конічної форми з нігтьовими вдавленнями (рис. 10,9).

Уламок миски (№ 175) темно-сірого кольору, поверхня лощена, товстостінний, вінець конічний загнутий до середини, тулуб сферичної форми, діаметр миски – 34,0 см (рис. 10,8).

Уламок миски (№ 176) темно-сірого кольору, товстостінний, поверхня лощена, вінець конічний прямий, тулуб сферичної форми, діаметр миски становить 36,0 см (рис. 10,7).

Денце миски (№ 177) темно-сірого кольору, товстостінне, утор має вигин, діаметр денця – 12,0 см (рис. 10,10).

Під час проведення розкопок у квадраті Е-3 наштотувались на господарську яму № 16. Яма простежувалась на глибині 0,4 м від денної поверхні. Глибина ями в її збереженій частині становила 0,5 м. Під її розташовувався на глибині 0,9 м від денної поверхні. Збережена частина являла собою округлість в плані, в розрізі грушовидної форми з підб'єм. Діаметр ями – 1,1 м (рис. 3).

Уламок миски (№ 236) сіро-коричневого кольору, поверхня лощена, вінець округлий, загнутий під прямим кутом до середини, діаметр миски 24,0 см (рис. 11,7).

Черпак (№ 241) темно-коричневого кольору, поверхня лощена, має профіль S-видної форми, чашечка черпака оздоблена композицією вертикальних та горизонтальних ліній зубчастого штампового орнаменту, денце черпака має вигин, у рівні вінця та ребра черпака спостерігаються сліди від ручки (рис. 11,1). Діаметр черпака становить 10,0 см, діаметр його денця – 4,0 см, висота черпака – 7,5 см.

Черпак (№ 242) темно-коричневого кольору, поверхня лощена, профіль черпака S-видної форми, ручка черпака пласка, широка овальної форми виступає за вінчик черпака (рис. 11,10). Розміри черпака: висота – 9,8 см, діаметр – 10,0 см, діаметр денця – 4,5 см.

Уламок миски (№ 469) коричневого кольору, вінець округле, ледь загнуте до середини, тулуб сферичної форми, зовнішня поверхня оздоблена геометричним прокресленим орнаментом у виді заштрихованих трикутників, діаметр миски – 22,0 см (рис. 11,3).

Уламок посудини (№ 470) теракотового кольору, овальної форми, стінки вертикальні, у середині денця є заглиблення циліндричної форми, ширина виробу 5,0 см, а висота – 3,5 см (рис. 11,2).

Уламок миски (№ 474), товстостінний, зовнішня поверхня темного кольору, ззовні – світло-рудого, вінець округлий загнутий до середини, тулуб конічної форми, поверхня лощена, діаметр миски – 32,0 см (рис. 12,6).

Уламок миски (№ 475) товстостінний, світло-рудого кольору, вінець пряме, підпрямокутне загнуте до середини, ззовні декороване двома вертикальними вликами, тулуб конічної форми, діаметр миски – 28,0 см (рис. 11,6).

Фрагмент стінки горщика (№ 476) теракотового кольору, товстостінний, оздоблений розчленованим валиком з пальцевими заглибинами (рис. 11,8).

Уламок ручки горщика (№ 477) теракотового кольору, товстостінний, вінець округлий ледь відігнутий на зовні, ручка закріплена у рівні вінця, широка й плоска, діаметр горщика – 14,0 см (рис. 12,10).

Фрагмент вінчика горщика (№ 522) сірого кольору, товстостінний, вінець косо зрізаний, шийка довга, тулуб грушовидної форми, край вінця декорований дрібними вертикальними насічками, діаметр горщика – 16,0 см (рис. 11,4).

Фрагмент стінки горщика (№ 532) темно-коричневого кольору, товстостінний, стінка декорована рядом об'ємних конічних виступів (рис. 11,11).

Уламок миски (№ 533) сіро-коричневого кольору, вінець округлий, ледь загнутий до середини, тулуб конічної форми, діаметр миски – 28,0 см (рис. 12,3).

Фрагмент вінчика горщика (№ 534) рудого кольору, вінець конічний, ледь відігнутий на зовні, тулуб банкоподібної форми, по вінчику оздоблений наскрізними проколами, діаметр горщика – 18,0 см (рис. 12,8).

Фрагмент вінчика горщика (№ 536) тонкостінний, теракотового кольору, вінець конічний, ледь відігнутий на зовні, шийка довга, тулуб грушовидної форми, зовнішня поверхня оздоблена горизонтальними лініями зубчастого штампового орнаменту, діаметр горщика – 14,0 см (рис. 11,9).

Уламок миски (№ 537) темно-сірого кольору, вінчик округлий прямий, тулуб сферичної форми, поверхня лощена, діаметр миски – 10,0 см (рис. 12,4).

Уламок миски (№ 538) темно-сірого кольору, вінець округлий, загнутий до середини, тулуб конічної форми, діаметр миски – 36,0 см (рис. 12,9).

У квадраті Є-2 на глибині 0,2 м від денної поверхні виявлено господарську яму № 19. Обстеження ями показало, що вона мала дзвоноподібну форму від якої збереглась її нижня частина. Її діаметр становить 1,1 м. Глибина збереженої частини ями становить 0,5 м (рис. 3). При розчистці ями виявлено уламки керамічного посуду який відноситься до пізнього етапу чорноліської культури.

Уламок горщика (№ 290) рудого кольору, товстостінний, вінець округлий, ледь відігнутий на зовні, шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми, вінець декорований по краю косими насічками, а по тулубу вертикальними овальної форми наколами (рис. 12,5). Діаметр горщика становить 18,0 см.

Фрагмент вінчика кухля (№ 588) темного кольору, тонкостінний, вінець конічний відігнутий на зовні, шийка коротка, тулуб грушовидної форми, вінець декорований по краю насічками, діаметр 10,0 см (рис. 12,7).

Фрагмент стінки горщика (№ 687) рудого кольору, зовнішня стінка оздоблена геометричним прокресленим орнаментом у виді заштрихованих та не заштрихованих ромбів (рис. 12,2).

Фрагмент вінчика горщика (№ 697) рудого кольору, вінець округле відігнуте на зовні, шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми, вінчик оздоблений наскрізними проколами, діаметр горщика 20,0 см (рис. 12,1).

Господарська яма № 20 розміщується в квадраті Ж-2,3. Як виявилось вона є одним з найкраще збережених об'єктів цього часу. У плані вона має овалоподібну форму. Її верхній зріз знаходиться на глибині 0,2 м від денної поверхні. У розрізі яма має форму піщого годинника, її дно розміщується на глибині 1,2 м від денної поверхні. Верхній зріз ями має діаметр 1,2 м. Потім краї ями мають схили до середини, тим самим звужуючись до ширини 1,0 м. Нижня частина ями має форму дзвону й має в самій ширшій точці розмір 1,6 м. Заповнення ями представляє собою темно-сірий ґрунту з крапленнями гравію та вуглинками (рис. 3). Археологічний матеріал представлено кількома уламками керамічного посуду.

Уламок миски (№ 679) темно-рудого кольору, вінчик горизонтальний з потовщенням загорнутим до середини, тулуб конічної форми, діаметр – 18,0 см (рис. 5,2).

Уламок миски (№ 680) світло-рудого та темного кольорів, поверхня лощена, вінчик округлий, загнутий до середини, тулуб конічної форми, діаметр 28,0 см (рис. 5,)

Господарська яма № 21 розмістилась у просторі між підвальною частиною споруди XVII ст. та ямою № 20, у квадраті Ж-3. Східна частина виявилась знищена врізкою споруди. Обстеження залишків ями показало, що вона була округла в плані, в розрізі вона має форму піщого годинника. Верхній зріз ями знаходиться на глибині 0,2 м від денної поверхні, а її дно знаходиться на глибині 1,2 м від денної поверхні (рис. 3). Обстеження стратиграфічного зрізу показало, що яма № 21 була викопана пізніше від ями № 20. Археологічний матеріал представлено уламками керамічного посуду.

Уламок миски (№ 309) рудого кольору, тонкостінний, поверхня лощена, вінець конічний прямий, тулуб сферичний, на тулубі сліди овальної форми від наліпів, діаметр миски – 16,0 см (рис. 5,9).

Фрагмент вінчика горщика (№ 550) рудого кольору, вінчик конічний відігнутий на зовні, шийка довга з вигином, тулуб грушовидної форми, зовнішня поверхня оздоблена горизонтальними заглибленими лініями, діаметр – 14,0 см (рис. 5,3). Аналогічний посуд виявлено на поселенні Дністровка-Лука (Смирнова, 1984, с. 48, рис. 5,3)

Фрагмент вінчика горщика (№ 698) рудого кольору, вінець округлий відігнутий на зовні, по вінчику нанесено наскрізні проколи, діаметр горщика – 16,0 см (рис. 5,8).

Уламок миски (№ 703) темного кольору, вінчик округлий загнутий до середини, діаметр миски – 30,0 см (рис. 5,11).

Отже, проведені дослідження дають можливість зробити кілька висновків. Виявлені та обстежені господарські ями можна поділити на окремі групи. До першої групи відносяться ями у формі піщого годинника глибина яких сягала до 1,2 м. У верхній частині ями мали діаметр 1,2 м, діаметр в межах горла зменшувався до 1,0 м., нижче яма набирала дзвоноподібну форму діаметром 1,4-1,6 м.

Другу, найбільшу групу, утворюють ями дзвоноподібної форми діаметр яких у верхній частині становить 1,1-1,3 м. Глибина ям коливається від 0,5 м до 1,1 м. Максимальний діаметр ям сягає 1,4-1,6 м. Поряд з цим

СЕКЦІЯ 1

мусимо зауважити, що ями цього типу у верхній частині зрізані або ж поруйновані. То ж ми припускаємо, що первісно ці ями мали форму піщового годинника, як і попередні.

Третю групу утворюють ями лінзоподібної форми. Вони знаходяться ближче до поверхні, їх глибина сягає 0,3-0,4 м, а діаметр становить 1,2 м.

В планіграфії ями формують три групи по 5-6 у кожній. Серед них тільки одна лінзоподібна.

Хронологічно їх можна віднести до пізнього етапу чорноліської культури й датувати періодом IX – VII ст. до н.е.

У господарських ямах було виявлено 88 одиниць речових знахідок серед яких зустрічаються миски, горщики, черпаки, кухлі, прясла. Також виявлено бронзову голку та іграшку.

Найбільш поширеними є вінчики горщиків тюльпановидної та банкоподібної форми. Найчастіше зустрічається оздоблення горщиків з наскрізними проколами під вінцем. Як вказує Тереножкін, такий орнамент є характерним для пізнього етапу чорноліської культури (Тереножкін, 1961, с. 56). Трапляються окремі вінчики де орнамент являє собою комбінацію проколів з валиком розчленованим пальцевими зачіпами по зовнішньому краю вінця.

Інший тип представляють вінчики горщиків які оздоблені валиком конічної форми по шийці горщиків.

Найчисленнішу групу мисок представляють посудини у яких вінчик округлий або конічний й загнутий до середини, тулуб конічної форми.

Другу групу представляють миски з прямим округлим або конічним вінцем й мають конічний тулуб.

Для мисок є характерним оздоблення у виді двох або одного вертикального валика по вінчику. Одна з мисок оздоблена прокресленим геометричним орнаментом у виді заштрихованих трикутників та наліпу. Подібний тип мисок може являти собою пізньосахарянські впливи (Дараган, 2011, с. 647)

Література

- Белозор В., Могилов А., Скорый С. 2010. Комплексы Раннего железного века у с. Козлов на Среднем Днестре. *Tyragetia. Arheologie Istorie Antică*. vol. IV [XIX], nr. 1, с. 149-174.
- Болтанюк, П. А. 2011. Способи орнаментации посуду чорноліської культури (за матеріалами досліджень з Кам'янець-Подільського замку). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. На пошану професора А. О. Копилова*. – Кам'янець-Подільський: ОІЮМ, 4. с. 442-453.
- Гуцал, А. Ф., Болтанюк, П. А. 2007. *Археологічні дослідження Кам'янець-Подільської фортеці 2007 року*. В: ред. кол. Завальнюк О. М., Войтенко В. І., Баженов Л. В. та інші. *Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: ОІЮМ, Т. 1, с. 205-210.
- Дараган, М. Н. 2011. *Начало раннего железного века в Днепроградской Правобережной Лесостепи*. Киев: КНТ, 84 с.
- Кашуба, М. Т. 2000. Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна). В: Гл. ред. Ткачук, М. Е. *Stratum plus. Культурная антропология. Археология*. Кишинев: Высшая антропологическая школа, № 3, с. 241-488.
- Крушельницька, Л. І. 1998. *Чорноліська культура Середнього Придністров'я (за матеріалами непоротівської групи пам'яток)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.
- Могилов, О. Д. 2011. Теремці – поселення до скіфського часу на Середньому Дністрі. В: Травінські, В. С. (відп. ред.). *Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», с. 23-31.
- Смирнова, Г. И. 1984. О формировании позднечернолесской культуры на Среднем Днестре. По материалам поселения Днестровка-Лука. В: Пиотровский, Б. Б. *Археологический сборник Государственного эрмитажа*. Ленинград: «Искусство», Т. 25, с. 43-60.
- Смирнова, Г. И. 1985. Поселение у с. Днестровка – памятник чернолесской культуры на Днестре. В: Пиотровский, Б. Б. *Археологический сборник Государственного эрмитажа*. Ленинград: «Искусство», с. 5-29.
- Смирнова, Г. И. 1985. Основы хронологии предскифских памятников Юго-запада СССР. *Советская археология*, 4, с. 33-53.
- Смирнова, Г. И, Кашуба, М., Т. 1988. О двух локальных группах культуры позднего чернолесья на Среднем Днестре В: Пиотровский, Б. Б. *Археологический сборник Государственного эрмитажа*. Ленинград: «Искусство», 29, с. 18-28.
- Тереножкин, А. И. Предскифский период на Днепровском Правобережье. Киев: Издательство АН УССР, 1961. 248 с.

In 2019, archeological excavations were carried out on the territory of the eastern part of the courtyard of the Old Castle of Kamyanets-Podilsky under the direction of Larysa Vynohrodka. The size of the study area was $9,0 \times 16,0$ m, with a total area of 144 m². As a result of the excavations, 15 pits for storing food supplies of the Chornolis culture were discovered and examined. Time frame of existence of food storage pits of the 9th – 7th centuries BC. In the planning structure, the pits formed three groups of five pits. Most of the pits at the top were destroyed by late reconstruction of the castle. We managed to identify two groups of pits. The first group is a lens-shaped pit with a depth of 0.3-0.4 m. The diameter of the pits is 1.0-1.2 m. The second group of pits consists of objects whose shape resembles an hourglass. Their diameter in the upper and lower part is 1.4-1.6 m, and in the narrow throat – 1.1-1.3 m. The depth of the bottom of the pits is 0.6-1.2 m. Archaeological material is represented by fragments of ceramic vessels: pots, bowls, ladles and mugs. Utensils in the forms and methods of ornamentation are characteristic of the late stage of the Chornolis culture. Along with this, two objects were found in the pits: a bronze needle and a bone pin. Dating of subjects 9 – 7 centuries. B.C.

Key words: Chornolis culture, food storage pit, ladle, pot, bowl.

Рис. 1. План-схема розташування розкопу та господарських ям

СЕКЦІЯ 1

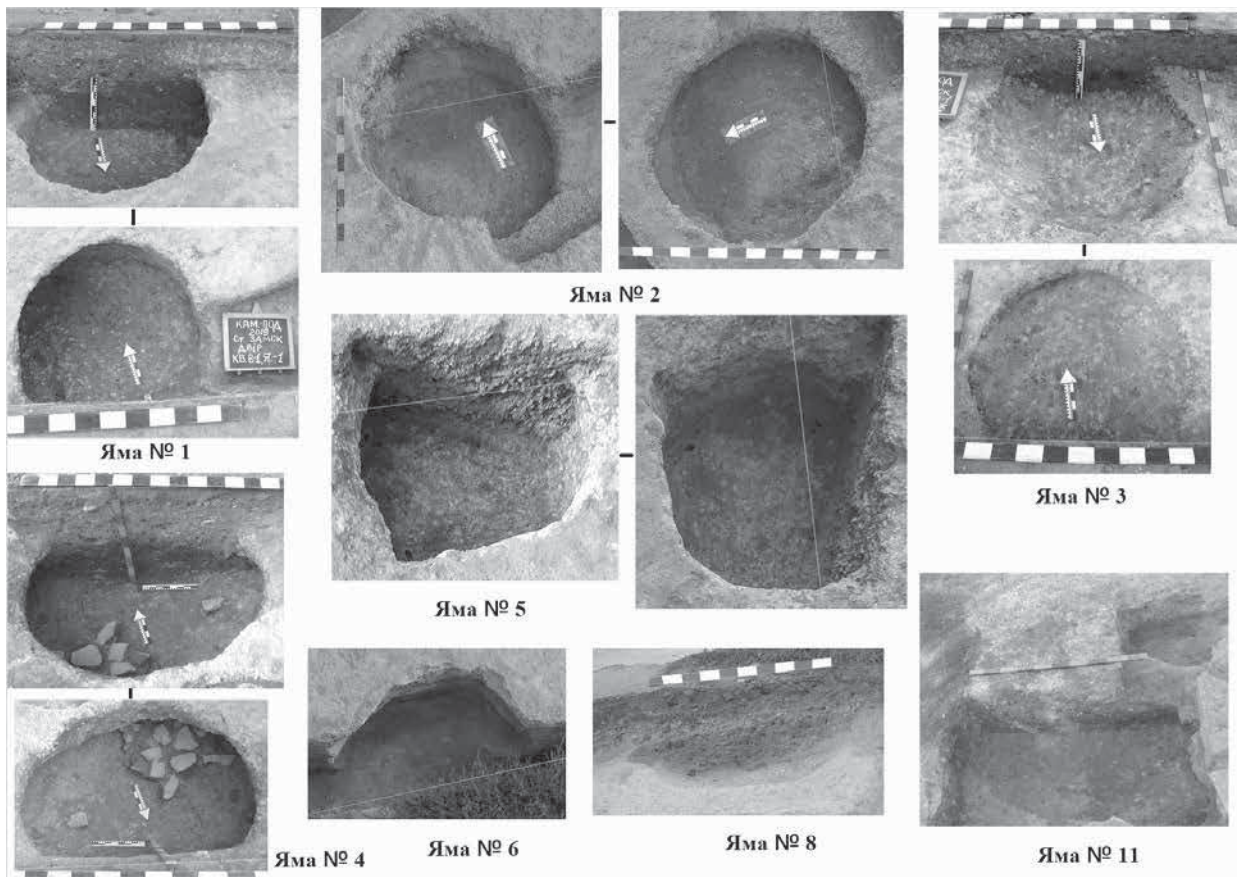

Рис. 2. Вид господарських ям №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 та 11;

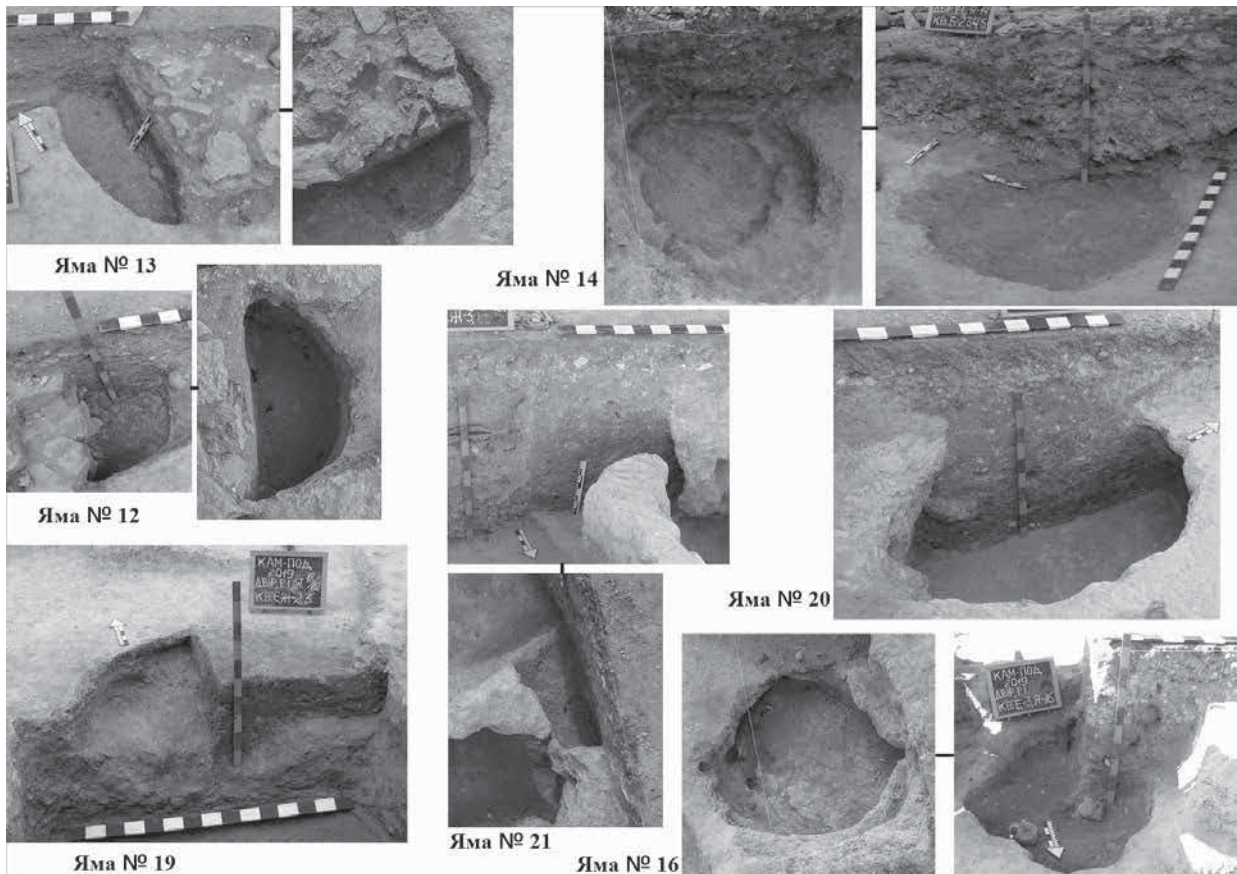

Рис. 3. Вид господарських ям №№ 12, 13, 14, 16, 19, 20 та 21;

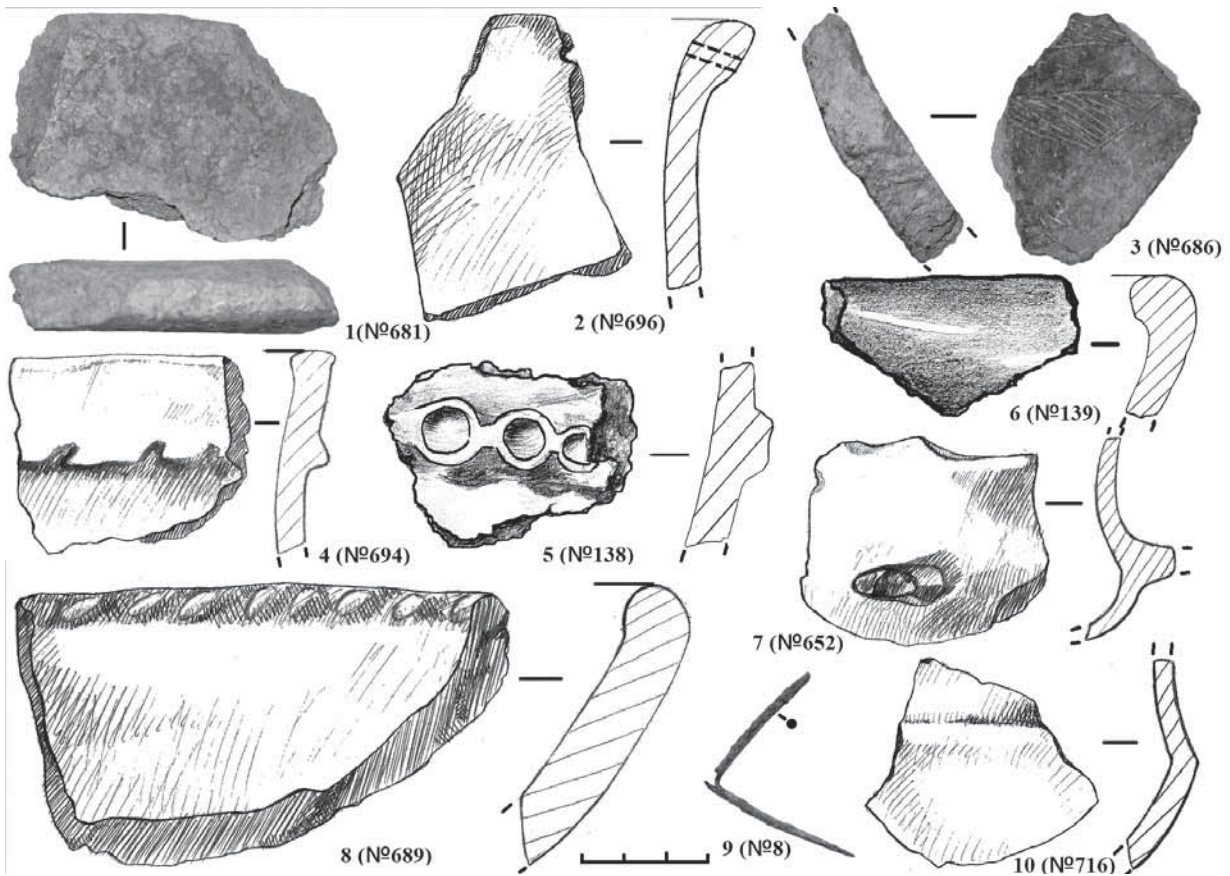

Рис. 4. Археологічний матеріал з господарських ям № 1 та № 2;

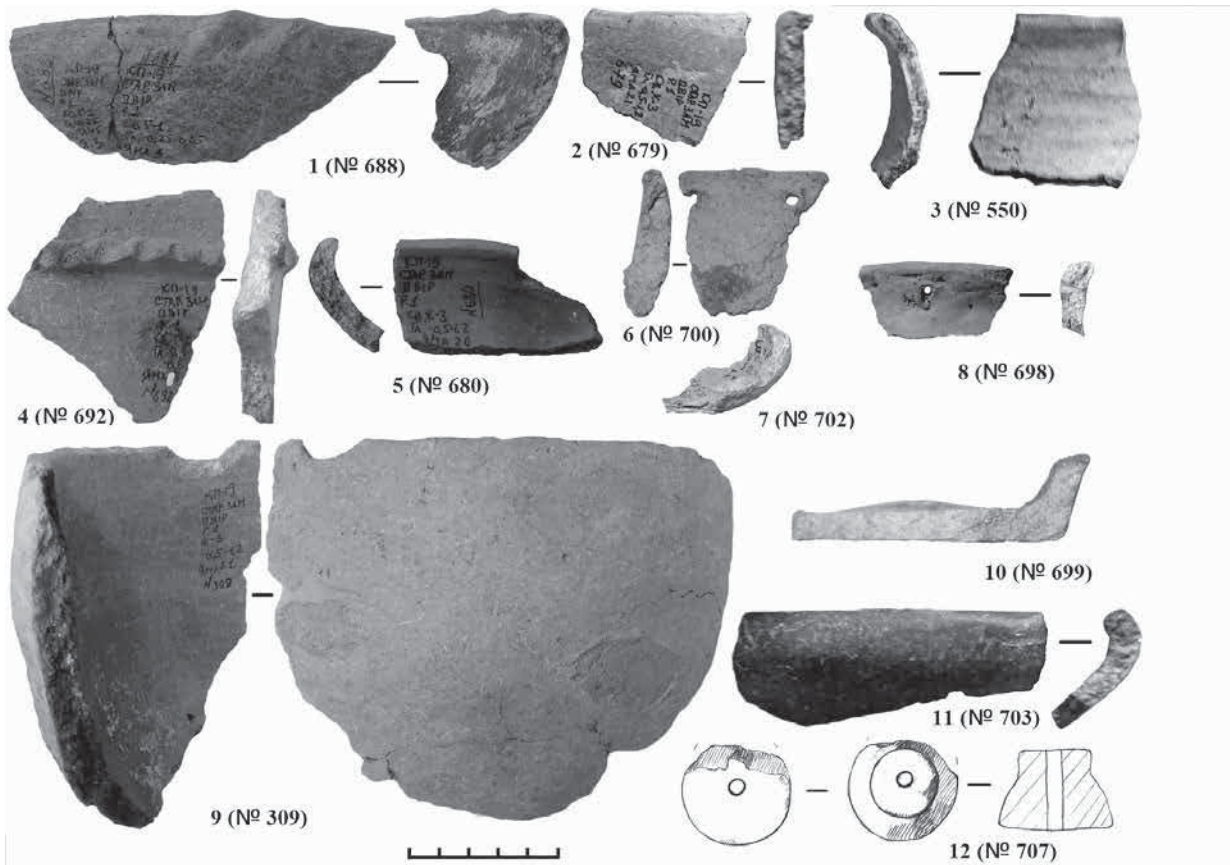

Рис. 5. Археологічний матеріал з господарських ям № 3, № 20 та № 21;

СЕКЦІЯ 1

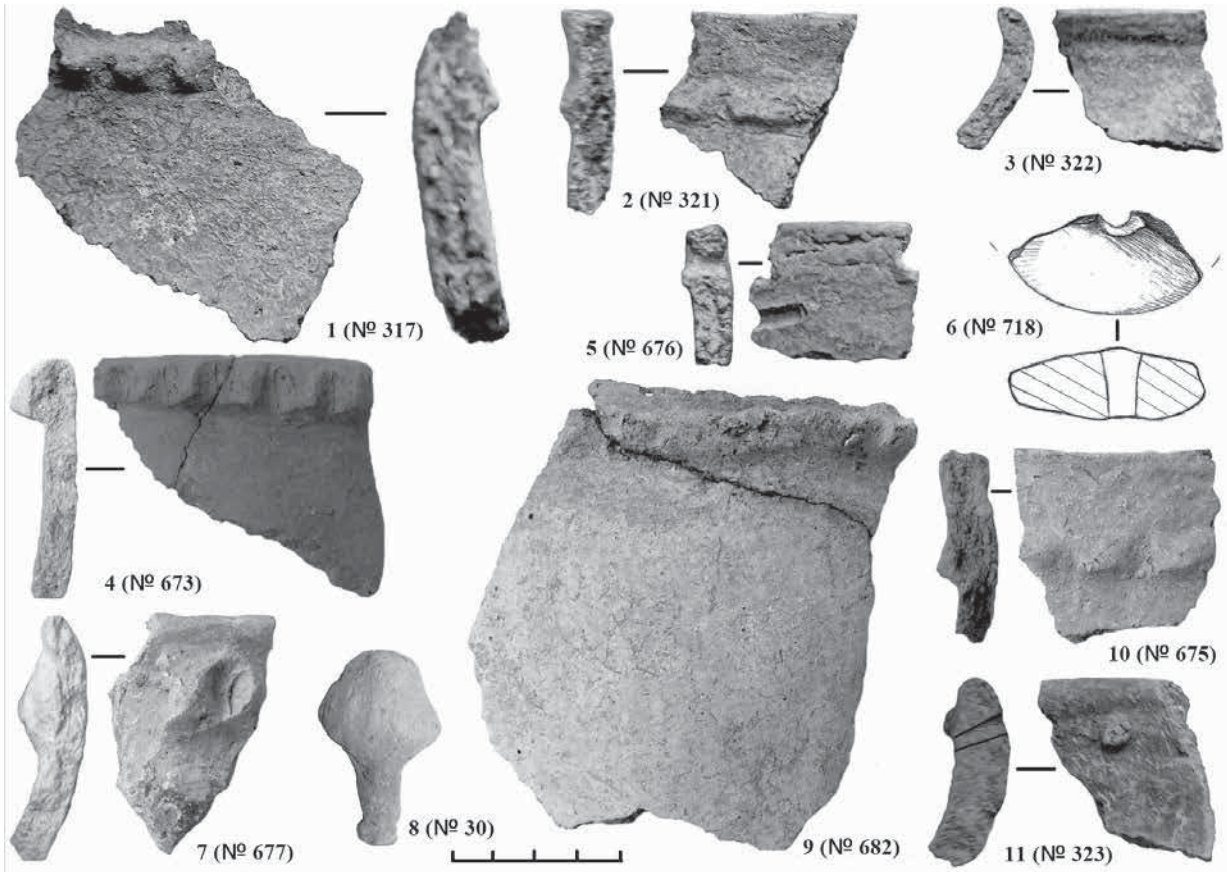

Рис. 6. Археологічний матеріал з господарської ями № 4;

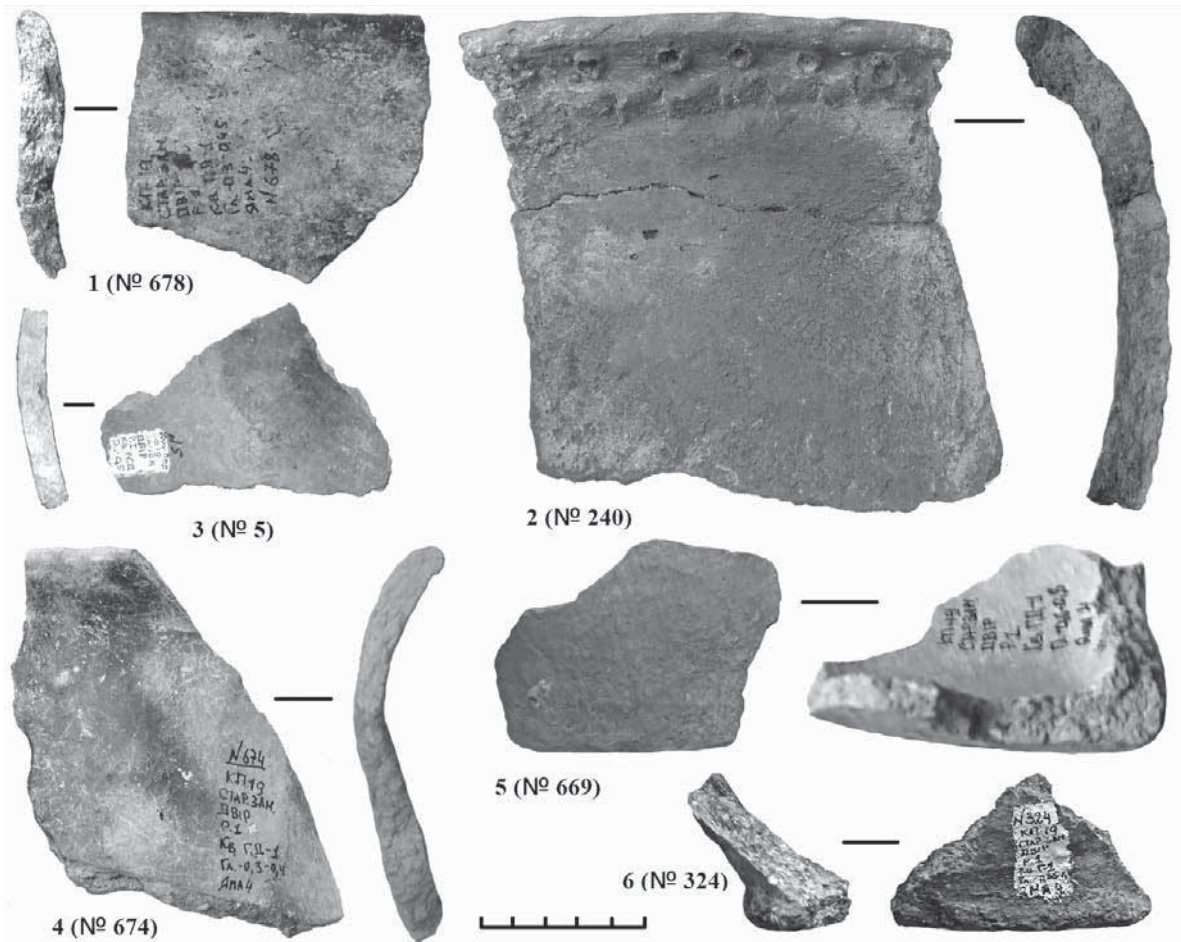

Рис. 7. Археологічний матеріал з господарської ями № 4;

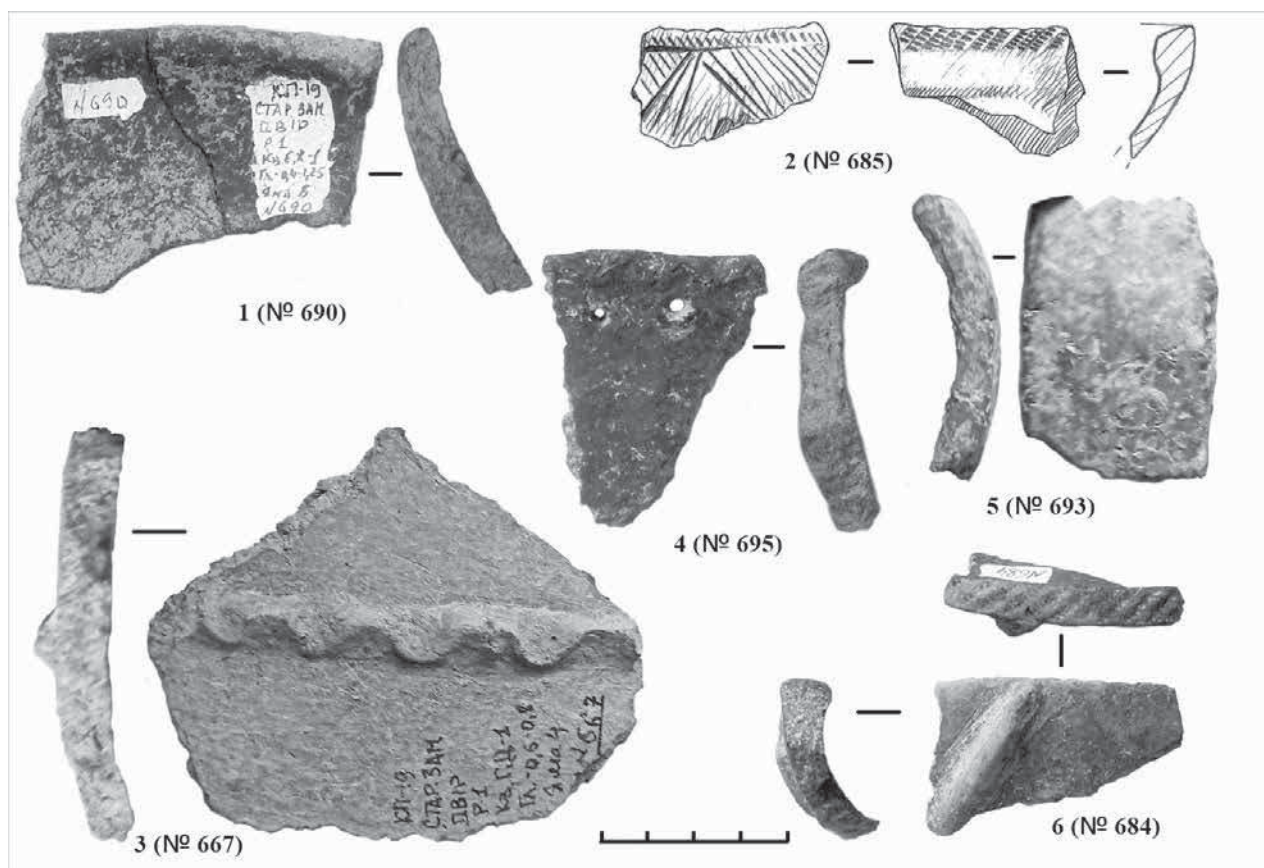

Рис. 8. Археологічний матеріал з господарської ями № 8;

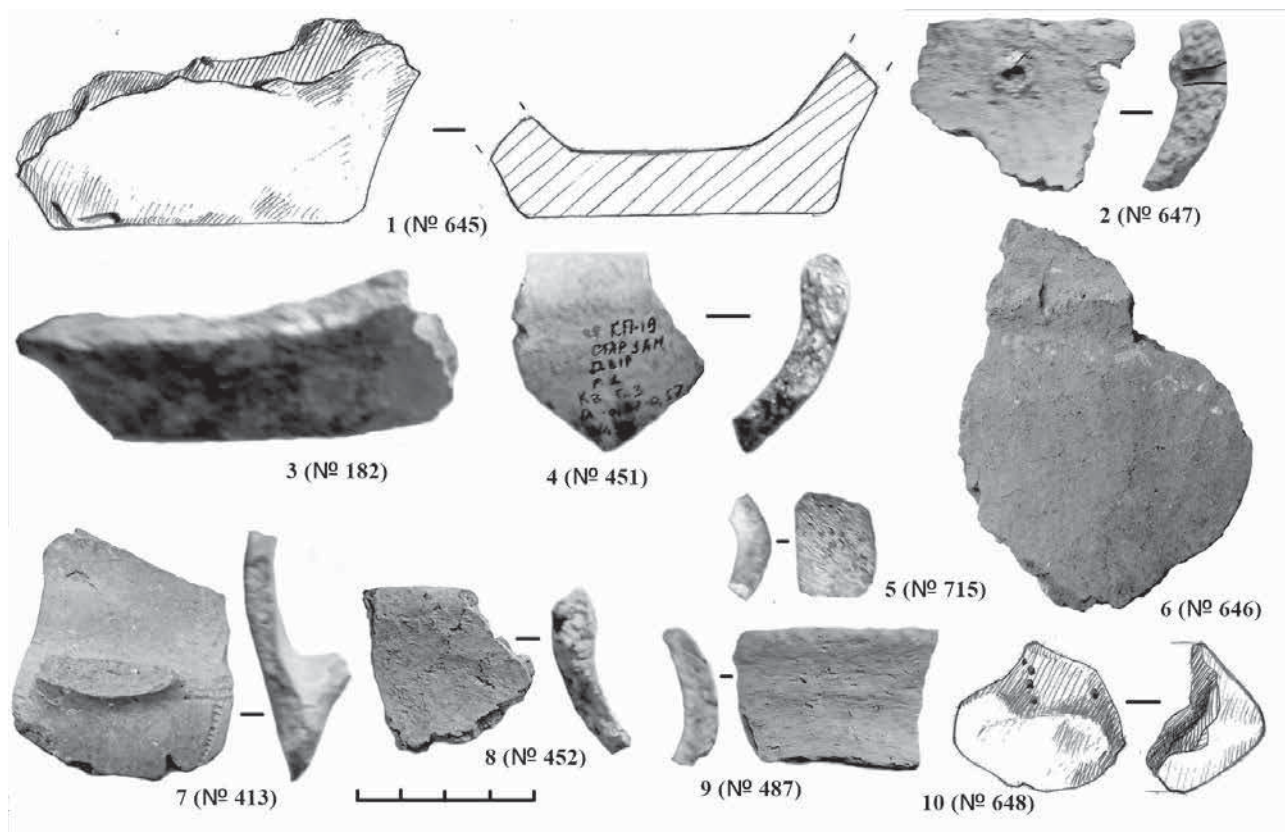

Рис. 9. Археологічний матеріал з господарських ям № 11 та № 13;

СЕКЦІЯ 1

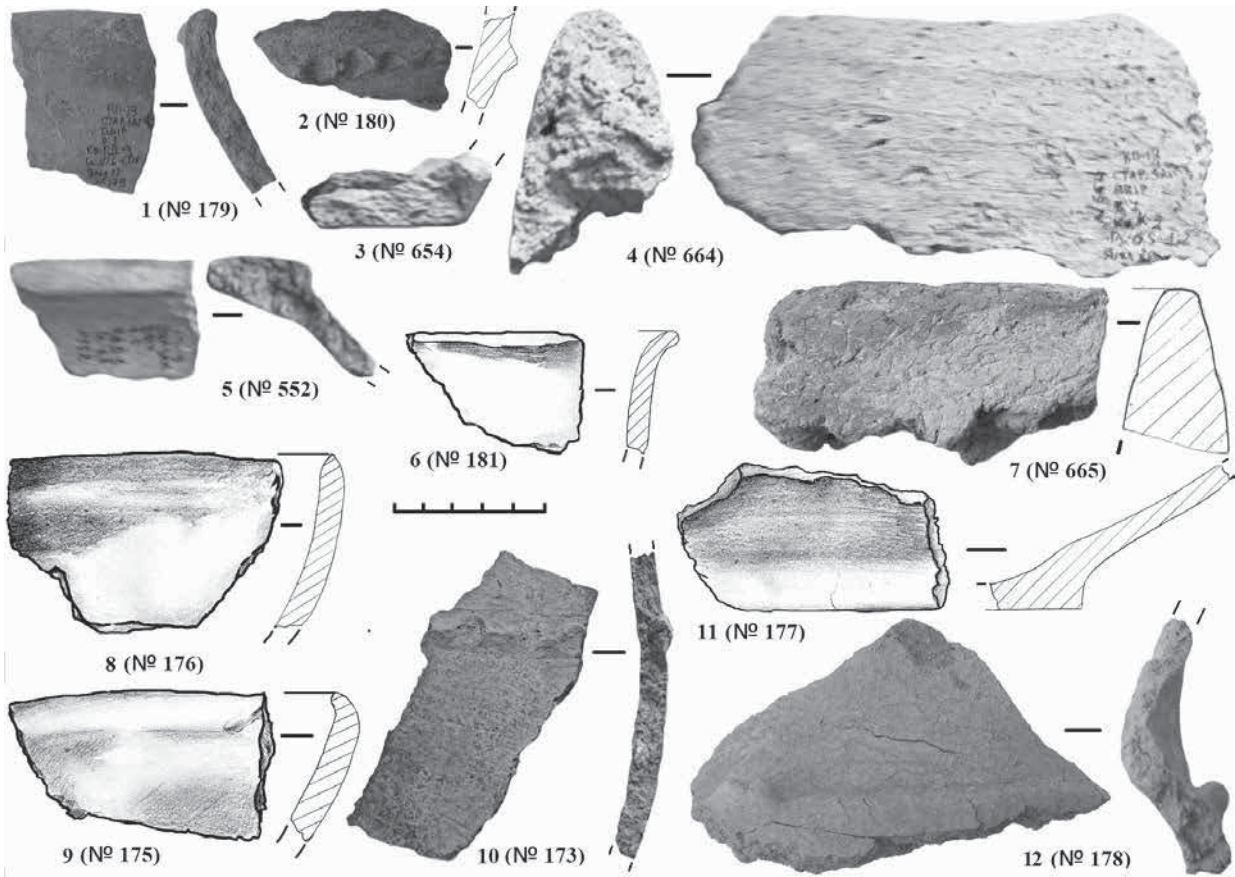

Рис. 10. Археологічний матеріал з господарських ям № 12 та № 14;

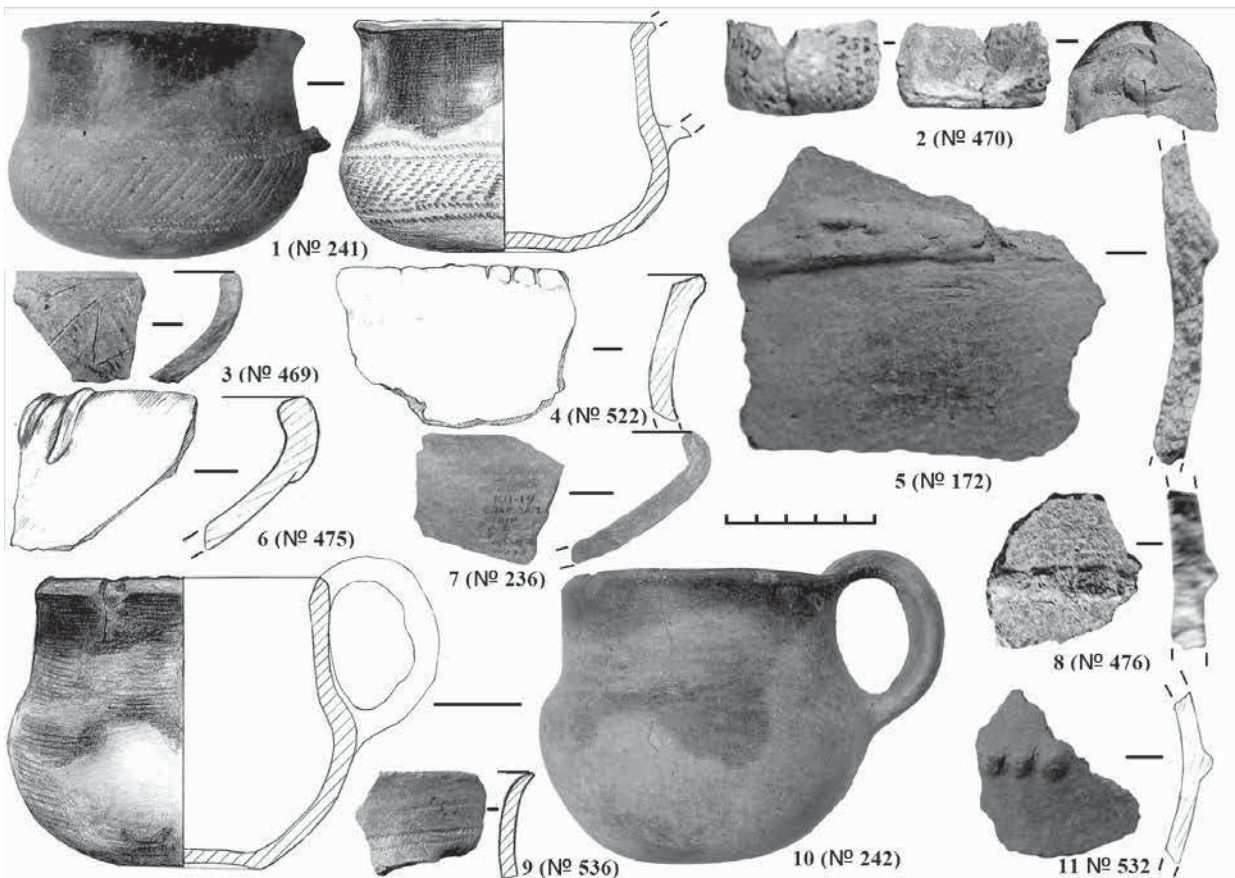

Рис. 11. Археологічний матеріал з господарських ям № 14 та № 16;

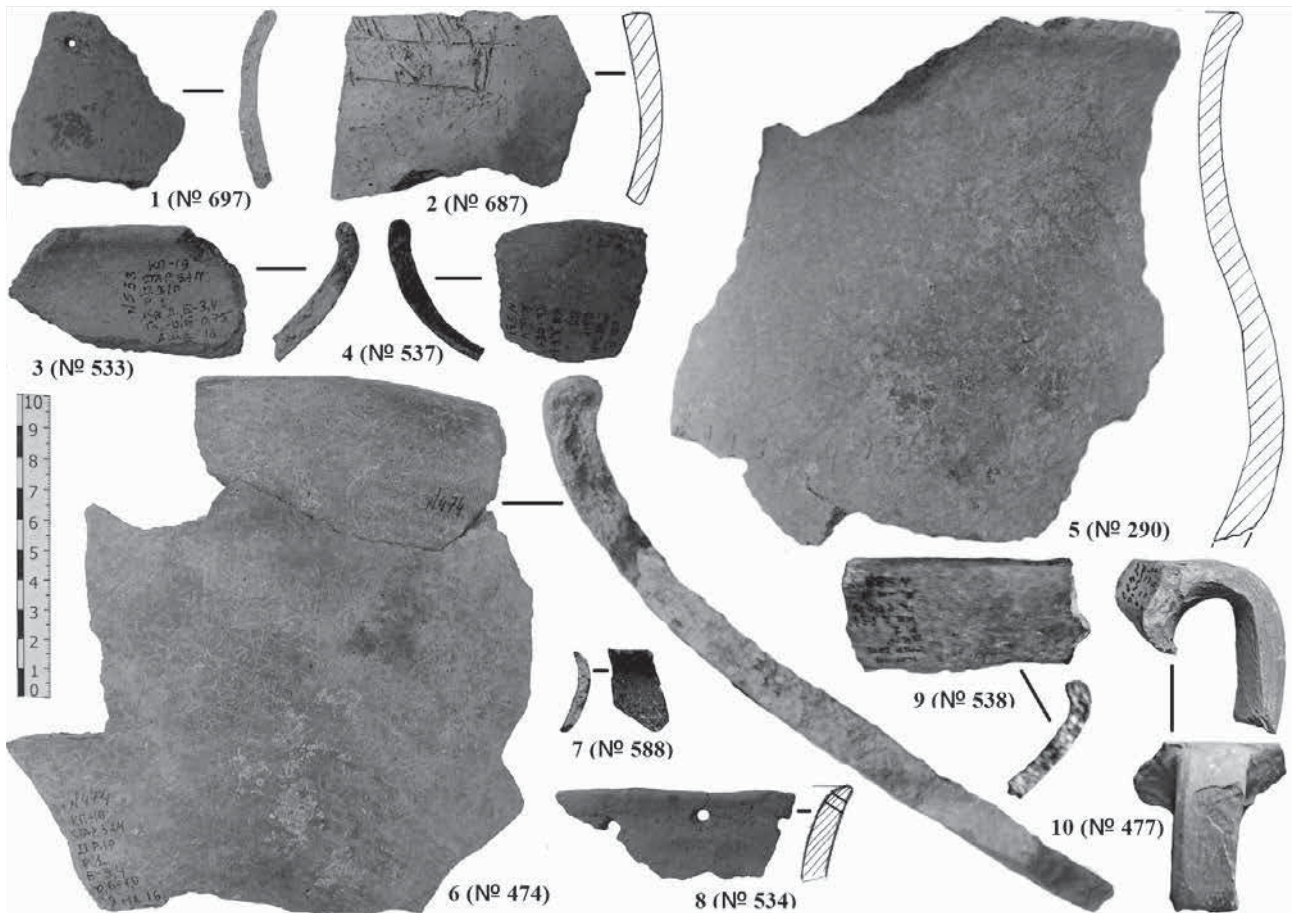

Рис. 12. Археологічний матеріал з господарських ям № 16 та № 19;